

A Bokor papjai. Egy katolikus megújulási mozgalom egyházi hálózatai az 1970-es, 1980-as években

A Bulányi György (1919–2010) piarista szerzetes által az 1960-as évek végén megalapított Bokor katolikus bázisközösségnek az 1945 utáni magyar katolikus egyház történetében betöltött szerepét a mai napig ellentmondásos megítélés jellemzi, hiszen a szerzetes egyes tanításait a Magyar Katolikus Püspöki Konferencia 1982 júniusában elítélte, őt magát pedig a nyilvános működéstől eltiltotta. Ügye ezt követően a Hittani Kongregáció elé került. Róma végül 1997-ben kimondta Bulányi rehabilitációját, de a szerzetes és a Bokor közösség ezt követően is marginális helyzetben maradt, s Bulányi tanait és életművét a magyar katolikus egyház érdemi párbeszéd híján sosem volt képes integrálni.

A legátfogóbb értékelést a mozgalom teológiájáról Máté-Tóth András vallás-szociológus adta német nyelven megjelent értekezésében.¹ Ha a Bokor mozgalom jelentőségét meg akarjuk érteni, mindenképpen szemünk előtt kell tartani Máté-Tóth azon megállapítását, mely szerint Bulányi működésének kivételessége abban rejlett, hogy teológiai választ adott az 1945 után bekövetkezett nagy horderejű társadalmi-politikai változásokra. Bulányinak az evangéliumok eredeti üzenetét megragadni kívánó teológiai művei, a Bokornak az ősegyházi mintát követő kisközösségi formája, az egyetemes papság elvének következetes végigvitele, az evangéliumok kiscsoportokban történő újraolvasása és újraértelmezése (végső soron pedig az egyház tartalmi és strukturális megújításának gondolata) mind ebből az indítatásból születtek. A magyar katolikus egyház és azon belül a hazai kisközösségek gyakorlatában ez így együttesen egyedülállónak számított, viszont összhangban állt a II. Vatikáni Zsinat szellemiségével, különösen ihletően hatott Bulányira a VI. Pál által 1965. november 18-án kihirdetett, *Dei Verbum* (dogmatikus konstitúció az isteni kinyilatkoztatásról) kezdetű dokumentum.

Bulányi tanainak és a Bokor gyakorlatának további egyediségét az egyéni lelkiismeret középpontba állítása adta. Ennek az elvnek az érvényesítése különösen kockázatos volt egy totalitárius rendszerben működő, hierarchikus felépítésű egyházban. A tanulmány arra kíván koncentrálni, hogy milyen konfliktusok alakulhatnak ki az államhatalommal és az egyházi vezetéssel akkor, amikor egy közösség láthatóvá teszi, hogy a katolikus tanításban benne rejlik az „engedetlenség” gondolata, a lelkiismereti szabadság és meggyőződés melletti kiállás, s ennek

¹ Máté-Tóth 1996.

érdekében olyan civil technikák alkalmazása, melyek az adott politikai-intézményi keretek között mindenképpen szokatlanok és provokatívak. A dolgozat az eddigi szakirodalom felhasználása mellett az Állami Egyházügyi Hivatal vonatkozó iratanyaga, állambiztonsági jelentések, valamint a Bokor-szamizdatirodalom és a Bokor-tagokkal készült interjúk alapján kívánja bemutatni a közösség történetének ezen aspektusát.

A Bokor katolikus bázisközösség történetét többféle értelmezési keretben vizsgálhatjuk.² Megszületése – mint ahogy ezt Bulányi egyértelműen megfogalmazta visszaemlékezéseiben és számos vele készült interjúban – nem függetleníthető a Vatikán keleti politikájától, a magyar állam és a Szentszék közötti 1964-es részleges megállapodástól és annak következményeitől.³ Létrejöttét tekinthetjük ugyanakkor a katolikus önértelmezés megújítására tett kísérletnek is, mint ahogy azt Árpád von Klimó tette.⁴ A szerző Lorenzo Milani olasz pap és Bulányi György tevékenységét állította párhuzamba. Véleménye szerint eltérő politikai-társadalmi környezetben ugyan, de mindketten a katolikus megújulás szimbolikus alakjává váltak. Klimó összehasonlítása alapján megállapítható: tevékenységüket a tekintélytisztelet elvetése, az engedelmesség megkérdőjelezése (pontosabban: az egyéni lelkiismeret követésének hangsúlyozása), a szegénységhez való odafordulás, a fogyasztói társadalom és a konformizmus elutasítása, a radikális pacifizmus, a kiscsoportos formában történő, nem hierarchikus oktatási forma preferálása és a II. Vatikáni Zsinat progresszív értelmezése jellemezte.

Klimó azt is kijelenti:

„[...] érdemes a nem egyházi vagy vallásilag nem elkötelezett történetírás számára is vizsgálat tárgyává tenni a magyar társadalomban 1945 után vallási téren végbemenő változásokat, és egyben kritikusan szemlélni a sokkal inkább csak állítólagos, mintsem bizonyított szekularizációs feltevéseket.”⁵

Az 1960-as évek végén, 1970-es évek elején valóban megfigyelhető a magyar katolikus egyházon belül a kisközösségi élet fellendülése, és elsősorban a fiatalok körében végzett pasztoráció megújulása. Ennek egyik legszembetűnőbb jelensége volt az 1971-ben Kismaroson kezdődő, majd 1978-tól Nagymaroson folytatódó ifjúsági találkozók létrejötte, s az új egyházzenei formák megjelenése.⁶ Mezey András az 1961-től a hatvanas évek végéig tartó időszakot a kisközösségek

² A Bokor elnevezés Bulányi Györgynek a közösség 1974-es *Karácsonyi Ajándék* című szamizdatkiadványa 3. kötetében megjelent, *A jézusi célkitűzés megvalósításának szociológiai vonásai* című tanulmányából ered, amelyben a párhuzamosan létrejövő kiscsoportokat nevezte bokornak. KarAj 1974/2: 135–159. A megnevezés azonban csak lassan állandósult, a lelkiismereti mozgalmat s annak tagjait még a 80-as évek elején is inkább a „bulányista” jelzővel illették. A mozgalomról máig a legrészletesebb áttekintés: Máté-Tóth 1996, újabban pedig Benyhe 2015.

³ Szakolczay [1989]: 64–65; Bulányi 1993: 39–44.

⁴ Klimó 2007.

⁵ Klimó 2007: 134.

⁶ Kamarás 1989.

„jégkorszakának” nevezte, a hatvanas évek végétől (az első beat-mise 1967-es bemutatásától) az 1976–1977-ig terjedő szakaszt azonban egyértelműen a hazai és külföldi eredetű lelkiségi mozgalmak terjedésével, megerősödésével jellemezte.⁷ Horváth Zsuzsa vallásszociológus szerint az ötvenes-hatvanas éveket meghatározó erős represszió után a hetvenes években azok, akik csak kényszerből alkalmazkodtak az ideológiai-politikai elvárásokhoz, és megtartották a hitüket, ismét az egyház irányába tájékozódtak.⁸ Kérdés persze, hogy ezeknek a lelkiségi mozgalmaknak mennyire sikerült a katolikus egyházhoz sohasem kötődő vagy attól már elforduló személyeket (újra) megszólítani, s mennyire inkább csak a hagyományos vallásgyakorlatba belenőtt, de annak tartalmi megújítására fogékony híveket tudták integrálni. A Magyarországon a 70-es években működő bázisközösségek (Regnum Marianum, Bokor, karizmatikusok, Fokoláre Mozgalom, taizéi csoportok) létrejöttének, tevékenységének és önképének mikroszintű történeti vizsgálata nemcsak az egyházon belüli megújulási törekvéseket, hanem a civil társadalom e sajátos szegmensének autonómiatörekvéseit is láthatóbbá teheti – s ilyen értelemben a társadalomtörténet érdeklődésére is számot tarthat.

Schanda Beáta szerint a Bokor közösség összetartozásának alapja Bulányi György *Keresétek az Isten Országát* (KIO) című többkötetes alapművében megfogalmazott, a jézusi örökséggel és az ebből következő etikával való azonosulás.⁹ Ennek lényege: az Isten = Szeretet, a Szentháromság = Szeretetközösség, az Isten Országja pedig a szeretet birodalma. A Bokor közösségben a szeretet életre váltásának gyakorlata az adás, a szolgálat és a békeségteremtés (vagy másként: az erőszakmentesség, erő-nem-alkalmazás) hármas eszményében kristályosodott ki. „Ezeket az erkölcsi elveket a Bokor tagjai közösségi kapcsolatok hálózatában igyekeznek egyre jobban megérteni és megélni” – fogalmazott a szerző.¹⁰ E hármas eszménynek megfelelően a közösség tagjai a gyónásra, a lelkiezetővel való beszélgetésre készülve elsősorban az idő-, a pénz- és a szeretetadással való elszámolásra koncentráltak. A tagok jövedelmük meghatározott részét közösségi és karitatív célokra fordították. Az adástörvény talán leglátványosabb megnyilvánulása volt, hogy rendszeresen támogatták a harmadik világ szegényeit, mindenekelőtt Cedrik Prakash indiai jezsuita iskolahálózatát. Az erőszakmentesség pedig 1979 őszétől a katonaság megtagadásában vált kézzelfoghatóvá, s komoly, nemzetközi visszhangot is kiváltó jelenséggé. A Bokorban hangsúlyos elvárás volt a folyamatos önnevelés és önképzés, az egyes közösségek önálló szellemi műhelyként dolgoztak. A Bokor-eszmények között szerepelt még a nagycsalád, az egykeresős családmódel és a hármas eszmény következményeként a kicsiség, a hatalomnélküliség, a társadalmi alulértékelés.

A Jézussal való lét- és magatartásbeli azonoság, valamint sorsazonosság, azaz az üldözöttség vállalása központi eleme volt a Bokor identitásának: „Ha tehát

⁷ Mezey 2013: 20–21.

⁸ Horváth 1987: 109.

⁹ Schanda 1998.

¹⁰ Schanda 1998: 552.

engem üldöztek, titeket is üldözni fognak.” (Jn. 15, 20), valamint „Nem nagyobb a szolgál uránál, sem a tanítvány mesterénél” (Mt. 10, 24). Bulányi az 1945 után bekövetkezett társadalmi-politikai változásokra adott válaszában azonban mégsem az üldözöttség-áldozatiság narratíváját hangsúlyozta, ezt ugyanis politikai rendszerektől függetlenül a Jézust követők természetes állapotának tekintette.¹¹ Bulányi már 1949-ben eljutott az ellenségszeretet gondolatához, amely a *Szeretet az Isten* című korai munkájának is egyik fő mondanivalója. A közösség egyik tagja, Demeczky Jenő a vele készített interjúban a Bokor és a többi kisközösségi mozgalom közötti leglényegesebb különbséget az ellenségszeretet középpontba állításában látta,¹² maga Bulányi pedig egy vele készült interjúban így fogalmazott: „a kisközösség a forma, a tartalom az ellenségszeretet”.¹³ Ez a gondolata tehát az a tartalmi elem, amely a legerősebb kapcsolatot jelenti Bulányinak az 1952-es letartóztatását megelőző tevékenységével, valamint az a felismerés, hogy az evangélium tanítása politikai rendszerektől függetlenül életre kelthető és megélhető.¹⁴

Fontos különbség volt még a többi lelkeségi mozgalomhoz képest, hogy a Bokorban az egyetemes papság jegyében a civileknek kezdettől fogva strukturálisan is ugyanolyan fontos szerepük volt a közösségszervezés és közösségvezetés terén, mint a papoknak, szerzeteseknek. Ez alapvetően változtatta meg a laikusok szerepértelmezését és a Bokor-papok identitását. Ugyanakkor tagadhatatlan, hogy a papok erőfeszítései döntően járultak hozzá az egyes csoportok létrejöttéhez, a közösségek működéséhez szükséges infrastrukturális háttér biztosításához, s nem utolsósorban a szerepük is megkerülhetetlen volt a mozgalom tagjainak lelki gondozásában, még akkor is, ha a lelkivezetést idővel civil férfiak és nők is magukra vállalhatták. Bulányi 2003. február 7-i naplóbejegyzésében, az 1980-ban keletkezett *Egyházrend* című írásában kidolgozott, kisközösségalapú egyházmodell kritikáját is megfogalmazva, a következőket írta:

„[H]ogyan jussunk vissza oda, hogy legyenek szemináriumba elmenni kész fiaink, s azokat felszentelni kész egyházmegyes püspökeink? Nagyjából húsz év óta nem szenteltek közülünk az egyházmegyes püspökök maguknak papot a Bokor tagjai közül. Mire és minek nekünk a papok? Mert az első nemzedéket Török, Juhász, Himfy, Lakos, Bulányi nevelte – ha mellettük azért civilek is –, még hozzá börtönököt vállalva ezért. Mert a második nemzedéket Halász, Dombi, Barna, Tarnai, Ko. Laci, stb. egészen a legfiatalabb Vincze Józsiig, Szabó Gyusziig nevelte – ha mellettük azért civilek is. De a munka dandárját alighanem a papok végezték. A harmadik nemzedék regrutálódása körüli nehézségeink alighanem abból (is) adódnak,

¹¹ Bulányi 1993: 30.

¹² Interjú Demeczky Jenővel, 2022. április 21.

¹³ Bulányi 2012.

¹⁴ Máté-Tóth 2012.

hogy nincs pap, aki produkálni tudja számukra, amit az első két nemzedék számára papok produkáltak.”¹⁵

Ez a tanulmány éppen ezért a Bokor közösséghez csatlakozó papok csoport-profilját kívánja megrajzolni: kik voltak azok, akik az 1970-es, 1980-as években hosszabb vagy rövidebb ideig azonosulni tudtak a Bokor teológiájával és gyakorlatával?¹⁶ Hogyan alakult meg az első, papokból álló Bokor közösség, miként épült ki Bulányi körül ez a típusú kapcsolati háló, s ennek milyen rétegei voltak? Milyen volt a későbbiekben a Bokor-papok generációs megoszlása, mely szemináriumokból kerültek ki, milyen konfliktusaik voltak egyházi előjáróikkal, ki tartottak-e papi hivatásuk mellett, vagy idővel a civil életet választották? Fontos kérdés, hogy az „egyházi ellenzéknek” tekintett Bokor közösség rendelkezett-e megfelelő papi utánpótlással a rendszerváltás időszakában, s hogy az e téren jelentkező probléma megoldására milyen stratégiát választottak.

A kilenc társával 1952. augusztus 28-án letartóztatott és a demokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedés miatt életfogytiglani börtönbüntetésre ítélt Bulányi György 1960 decemberében amnesztiával szabadult a börtönből. Visszaemlékezésében Bulányi arról írt, hogy még börtönbüntetése idején, annak utolsó állomásán, Márianosztrán megfogadta, többé nem hoz létre kis-közösségeket.¹⁷ Elmondása szerint évekig szinte kizárólag csak korábbi, szintén börtönből szabadult munkatársaival, az ún. második Bulányi-perben elítélt Fekete Gabriella hitoktatónővel, továbbá a Szociális Missziótársulat tagjával, Vadas Évával és Juhász Miklós piarista szerzetessel járt össze névnapok alkalmával.¹⁸ Bulányi egykori debreceni tanítványa, Kállay Emil piarista szerzetes a vele készült interjúban ugyanakkor elmondta: volt osztálytársával, a szintén piarista Terényi Lajossal és Bulányival hármásban már a hatvanas évek elején-közepén elkezdtek elemezni az evangéliumokat, s megbeszélték, hogyan is képzelte Jézus az Isten Országát.¹⁹ Bulányi 1964-ben kezdte el írni a Bokor szempontjából alapvetésnek tekinthető, *Keressétek az Isten Országát* című szintézisét, amely 5 részből áll, de szamizdat kiadása 6 kötetes (a 3. rész eredetileg két kötetben készült el): hét év munkájába telt, míg a mű többszöri átdolgozás után elnyerte végleges formáját.²⁰ Bulányi Márianosztrán tett fogadalma után 7–8 évvel, tehát a hatvanas évek végén, a KIO írása közben kezdett el ismét közösségeket szervezni. Egyfelől korábbi tanítványaival, csoporttagjaival vette fel a kapcsolatot, de maga köré gyűjtötte Juhász Miklós egykori csoportjainak néhány tagját is – ők alkották a Bokorban az idősebb nemzedéket (Öregek I. és Öregek II. közösségek). Más-

¹⁵ Bulányi 2000–2003.

¹⁶ Hasonló elemzésre vállalkozott Horváth Gergely Krisztián, amikor a Mindszenty József vespéremi püspökkel együtt 1944 novemberében letartóztatott 25 pap és kispap életútját mutatta be. Horváth 2018: 178–189.

¹⁷ Bulányi ezzel kapcsolatos visszaemlékezése Bulányi é.n. [2005]: 189.

¹⁸ Bulányi é.n. [2005]: 152.

¹⁹ Interjú Kállay Emillel 2015 januárjában és februárjában.

²⁰ Az elemzés módszeréről Bulányi é.n. [2005]: 164, 170, 172.

felől a hatvanas évek közepétől, második felétől elkezdett egyénileg foglalkozni fiatalokkal: elsőként Demeczky Jenővel, Debreczeni Zsuzsával és Turiák Ildikóval, majd valamikor 1968 végén alakult meg a Fiatalok I. elnevezésű közösség.²¹ A hatvanas évek végén Bulányi körül megjelentek azok a papok is, akik a következő években bekapcsolódtak a Bokor mozgalom életébe.²²

AZ ELSŐ PAPI KÖZÖSSÉG

Bulányi először 1970-ben szervezett lelkigyakorlatot új közösségei számára, az ekkor 6 fős papi közösség Pécelen, Halász Endre plébániáján gyűlt össze. Visszaemlékezésében Bulányi Halász Endrén kívül Bisztrai László, Dombi Ferenc, Barcza Barna és Thiry István nevét említette. Belőlük jött létre a Papok I. csoport, ide csatlakozott rövidesen Havasy Gyula és Szegedi László is, majd valamivel később az ifjabb nemzedékhez tartozó Kovács Tádé esztergomi káplán és az 1972 januárjában közúti balesetben, tragikusan fiatalon elhunyt gemzsei plébános, Czako Imre.²³ A közösség tagjai négyhetente találkoztak valamelyikük plébániáján, a találkozó reggel 9-től délután 3-ig tartott, közös ebéddel egybekötte.²⁴

Az első papi közösség tagjai közül többen már az 1952-es letartóztatását megelőző időkből is ismerték a piarista szerzetest. Thiry István Bulányi legfiatalabb öccsének, Lászlónak volt iskolatársa a mátyásföldi Corvin Mátyás Gimnáziumban, ő a későbbiekben nem lett aktív tagja a Bokor közösségnek, csupán annak peremén mozgott egy ideig. Halász Endre és Havasy Gyula az 1940-es, 1950-es évek fordulóján kapcsolatban állt Bulányiékkal mozgalmával, sőt személyesen is találkoztak a szerzetessel.²⁵ Az is bizonyos, hogy Bisztrai László tudott tevékenységükről, és az általuk készített korai szamizdatirodalom néhány darabja (*Szeretet*

²¹ Interjú Debreczeni Zsuzsával, 2022. április 1.; Interjú Demeczky Jenővel, 2022. április 21.

²² Bulányi é.n. [2005]: 175–183.

²³ Halász 1915-ben, Bisztrai 1920-ban, Dombi 1927-ben, Barcza 1931-ben, Thiry István 1933-ban, Havasy 1920-ban, Szegedi 1934-ben, Kovács 1944-ben született. Halászt, Havasyt és Bisztrait Bulányihoz hasonlóan még 1945 előtt szentelték.

²⁴ Erről Bulányi György beszélt egy, a Hang közösség két tagja által 2010 elején készített interjúban. Az interjút Mlecsenkov Angel bocsátotta rendelkezésemre.

²⁵ Bulányi 1952. szeptember 17-i vallomása szerint 1950 áprilisában az AC irodájában tartott megbeszélésen Halász ott volt, és hozzá is szólt az elhangzottakhoz. Bulányi 1952. október 1-jén tett vallomásában pedig arról beszélt, hogy a mozgalomban részt vevő papok utolsó összejövetele 1952. augusztus 11–14. volt Budapesten, ezen részt vett Havasy Gyula is. ÁBTL 3.1.5. O-11959 Lombardisták. Bulányi 1996-ban, Havasy temetésekor így emlékezett kapcsolatuk kezdetére: „Akkor szenteltek, amikor a Felvidék éppen hazatért, s harmadik papi évemben utánamész a Csallóközből a Cseh-medencébe deportált híveidnek. A békeszerződés után kiutasítanak, és Te idehaza Juhász Miklós, szintén hazaköltözött testvérünk oldalán már a negyvenes évek végén elkezdted a 15 évvel később pápai enciklika által az Egyház reménységeként ajánlott kisközösségi munkát, mely az ateista diktatúra idején apostolokat nevel Jézusnak s egyházunknak.” Bulányi 1996.

az Isten, *Papi rekollekciós elmélkedések*) is birtokában volt,²⁶ továbbá 1949-ben részt vett lelkigyakorlataikon is,²⁷ bár személyes kapcsolat ekkor még nem alakult ki közöttük. Visszaemlékezésében Bulányi arról írt, hogy Szegedi Lászlóval először 1949-ben találkozott Pécsen: „Akkor középiskolás volt, s a Tettyén ismertem meg, amikor Ágoston Julián meg Cserháti meghívtak a pécsi egyetemistákhoz.”²⁸ Bulányi azt már nem tudta felidézni, hogyan vették fel újra a kapcsolatot, Szegedi azonban egy vele készült interjúban elmondta, hogy az ismeretség a szintén váci egyházmegyes Barcza Barna révén elevenedett fel.²⁹ Szegedi és Barcza egyébként akár már a Központi Szemináriumról is ismerhette egymást: az 1958–59-es tanévben Barcza elsőéves, Szegedi pedig ötödéves teológushallgató volt, így közösen vehettek részt a szeminaristák között 1959 elején kibontakozó ellenállásban. A Budapesti Központi Papnevelő Intézet növendékei 1959. január 23-án megtagadták, hogy részt vegyenek az *Opus Pacis* békegyűlésén.³⁰ Szegedi a megtorlás következtében elbocsátott diakónusok közé tartozott, őt 1959. november 30-án szentelte fel Szabó Imre esztergomi segédpüspök.³¹ Barcza pedig először Tabódy István segítségével magánúton, majd vidéken, a szegedi szemináriumban kényszerült folytatni tanulmányait 1960 őszétől.³²

Bulányi, miután szabadulása után hiába jelentkezett papi beosztásért Hamvas Endre csanádi püspöknél, fizikai munkásként helyezkedett el, majd Fekete Gabriella közvetítésével vette fel a kapcsolatot az 1951 óta Pécelen plébánosként működő Halász Endrével, aki lehetővé tette számára, hogy vasárnaponként kisegítőként dolgozzon, s misét mondjon a plébánián. 1961-ben életre szóló barátság vette kezdetét Halással, s a későbbiekben Pécel a Bokor mozgalom egyik fontos bázisa lett. Bulányi a péceli plébánosnál találkozott személyesen Bisztrai Lászlóval is, Havasy Gyulával pedig a 60-as évek elején elevenítette fel az ismeretséget. Havasy azért is játszott később különösen fontos szerepet, mert jó másfél évtizedig többnapos papi lelkigyakorlatokat szervezett Pannonhalmán:

„Valamikor a 60-as évek során indítja el a nyolcnapos pannonhalmi papi lelkigyakorlatok sorozatát. Isten csodája, hogy engedte ezt neki az ÁEH. Vagy tíz éven keresztül folytak ezek a pasztorális megbeszélésekkel dúsított találkozók. Mintha a magyarországi papság lelki krémje találkozott volna itt egymással! Hatvanan-hetvenen is összejöttek, és nyolc napra! Majd a 70-es évek második felében Lékai veszi el tőle ezek további megrendezésének lehetőségét. Azt hiszem, az is, hogy rendezhette, s az

²⁶ Lásd erről a Kornél fedőnevű ügynök 1952. március 31-i jelentését. ÁBTL 3.1.5. O-11959/1 Lombardisták.

²⁷ Bisztrai László 1953. szeptember 25-i kihallgatása. ÁBTL 3.1.9. V-111700/1 Benke Sándor és társai.

²⁸ Bulányi é.n. [2005]: 182.

²⁹ Szegedi 1995.

³⁰ Bertalan 2010.

³¹ Bertalan 2010: 123.

³² Székely 2011: 130, 141, 144, 147, 151, 157, 439, 597, 606, 619, 624, 631.

is, hogy nem rendezhette tovább, következménye volt a Vatikán s a magyar állam közt létrejött megállapodásnak, kezdeti és kibontakozó fázisának.³³

A Bokor-papok idősebb nemzedékéhez tartozó Tarnai Imre Havasyn keresztül kapcsolódott be a közösség életébe, ismeretségük még az 50-es évekre datálódott: 1952–53-ban mindketten Szécsényben voltak káplánok.³⁴ A már említett két fiatalabb pap, Czakó Imre és Kovács Tádé pedig a pannonhalmi lelkigyakorlatokon ismerkedett meg Bulányival.³⁵

Az első papi közösség tagjai közül nem Bulányi volt az egyetlen börtönviselt: Thiry Istvánt az 1961-es Fekete Hollók-akció során, a Bolza Marietta és társai elleni per másodrendű vádlottjaként öt évre, 1964-ben, a második Regnum-per alkalmával pedig újabb három évre ítélték.³⁶ Havasy szécsényi káplánként 1953-ban a hitoktatáshoz szükséges segédanyagok sokszorosításáért, pontosabban a sokszorosító be nem jelentéséért hét hónapot kapott.³⁷ Az 1952-től Vác-Hétkápolnán szintén káplánként működő Bisztrai az akkor még az ELTE Természettudományi Karán egyetemi tanulmányait végző Barcza Barnával együtt 1954 januárjában 8, illetve 6 évre küldték börtönbe a Népköztársaság megdöntésére irányuló szervezkedésben való tevékeny részvétel miatt. Bisztrai vizsgálati anyagából tudható, hogy miután 1953-ban a kormány Gyertyaszentelő Boldogasszony ünnepét munkanappá nyilvánította, ő arra kérte a híveket, hogy tiltakozzanak a döntés ellen. Ezt követően pedig nem olvasta fel a püspöki karnak az 1953. május 10-én kelt körlevelét a közelgő választásokkal kapcsolatban. Emiatt szabadságolták. Közvetlenül letartóztatása előtt több helyen kisegítő lelkészként dolgozott a váci egyházmegyében.³⁸

A KÖZPONTI SZEMINARISTÁK

Bulányi visszaemlékezése szerint Barcza Barnát 1967-ben a Vácott élő rendtársa, Juhász Miklós küldte hozzá.³⁹ Ettől kezdve Barcza a Bulányi körül kialakuló papi közösség meghatározó alakja lett – erről tanúskodnak annak a Székely József fedőnevű ügynöknek a jelentései is, aki 1969-ben egy rövid ideig Barcza káplántársa volt a hatvani főplébánián.⁴⁰ Rövidesen Barcza összeismertette Bulányit unokatestvérével, Dombi Ferencsel, aki ekkor Halásztelken teljesített papi szolgálatot. Ide hívta meg 1969-ben a piarista szerzetest rendszeres fizetés ellenében

³³ Bulányi 1996; Havasy 1990: 402.

³⁴ Schanda 1999: 22.

³⁵ Bulányi 1988: 46.

³⁶ Vö. Havasy 1990: 404; Wirthné 2015: 189. 631. jegyzet; Dobszay [1991]: 146.

³⁷ Havasy 1990: 402.

³⁸ ÁBTL 3.1.9. V-111700/1 Benke Sándor és társai.

³⁹ Bulányi é.n. [2005]: 175.

⁴⁰ ÁBTL 3.1.2. M-31024, M-35963 Székely József, különösen M-35963 1970. június 8-i, 1970. július 2-i jelentés.

az adminisztrátori teendők ellátására. Pécel mellett Halásztelek és környéke is fontos szerepet töltött be a Bokor életében, hiszen hamarosan itt is új közösségek alakultak. Bulányi pedig váratlan lehetőséget kapott arra, hogy a teológushallgatók körében is követőkre találjon.

Halásztelekre való volt ugyanis az esztergomi szemináriumban tanuló Király Ignác, aki 1969 elején találkozott először a piarista szerzetessel, s rövidesen a Bokor közösség egyik kulcsfigurájává vált. Király az első két év befejezése után felkerült a Központi Szemináriumba, ahol 1970-ben székesfehérvári egyházmegyes kispapokból létrehozott egy közösséget. Ennek tagjai Bohn István, Csiky Lajos voltak, hozzájuk csatlakozott Gromon András, majd Kispál György. Heti rendszerességgel tartott összejöveteleiken szentírási szövegeket elemeztek, s az újabb teológiai irodalmat tanulmányozták. Csiky Lajos a vele készült interjúban elmondta, hogy milyen kivételes élményt jelentett az 1973-ban Zebevényben, a Regnumhoz tartozó Deák család házában az ország különböző szemináriumából érkező 15–20 teológushallgató számára megtartott lelkigyakorlat, amelyet Bulányi vezetett. Csiky kiemelte, mennyire megragadta az ott hallott „tisza beszéd”, szemben azzal a sok „elkenéssel” és az állam iránti lojalitással, amit a teológián hallott. Ugyanígy nagy hatással volt rá az előadott erkölcsstan „jézusi radikalitása”.⁴¹ Professzoraik tudtak ugyan a tevékenységükről és Bulányival való kapcsolatukról (volt olyan teológustársuk és tanáruk, aki jelentéseket adott róluk, mint például a Rajnák Vilmos vagy a Hajós fedőnevű ügynökök), de tanulmányaik befejezése s felszentelésük elé ekkor még nem gördítettek akadályt.⁴² Ugyanakkor később szolgálati helyükön a Bokor mozgalomhoz való tartozásuk miatt káplánként rendszeresen konfliktusba keveredtek plébánosaikkal, egyházi előjáróik pedig áthelyezésekkel igyekeztek ellehetetleníteni közösségszervező munkájukat.

Gromont 1976. június 24-én szentelték fel, s 1981 őszén történt felfüggesztéséig négy helyen, Tökölön, Pilisszentivánon, Sárbogárdon és Pomázon szolgált káplánként. Pilisszentivánon tarthatott ifjúsági hittant, Tökölön és Sárbogárdon azonban egyáltalán nem foglalkozhatott fiatalokkal, Sárbogárdról pedig plébánosa a közösségi találkozókra sem akarta elengedni. Pomázon csak az általános iskolások hitoktatását bízták rá, a családok látogatását azonban már megtiltották neki, ahogyan azt is, hogy ismerőseit a plébánián fogadja. 1977 januárjában a rendőrség mindkét útlevelét bevonta.⁴³

Némileg másként alakult Csiky Lajos élete. Őt 1975-ben szentelték, 1974 decemberében, még teológushallgatóként vonták be útlevelét, miután több társával együtt teológiai tárgyú könyveket akart átvinni Romániába, de a határ túldoldalán feltartóztatták őket. Első szolgálati helyéről, Bicskéről 1977-ben, 1 év 2 hónap után Móra helyezték. Itt a békepaként számontartott plébánosa, Kiss János nem akadályozta ugyan munkáját, de Lovrek Károly, a Fejér megyei

⁴¹ Interjú Csiky Lajossal, 2022. június 22.

⁴² Interjú Király Ignáccal, 2022. június 9.

⁴³ Interjú Gromon Andrással, 2022. április 7.; KarAj 1981/9. 64–66.

egyházügyi megbízott többször is igyekezett nyomást gyakorolni rá, hogy szakítsa meg a kapcsolatot Bulányival. 1981 végén végül otthagya a papi hivatást, és a civil életet választotta. Király Ignác pedig még diakónusként döntött úgy, hogy megnősül, ő már családos emberként hozott létre Érden több kiscsoportot, s máig a Bokor közösség egyik meghatározó alakja maradt.

A civilek közösségszervező tevékenysége a 70-es években, különösen annak második felében már kevesebb nehézségbe ütközött, mint a papoké, akiket előljáróik diszpozícióval, sőt felfüggesztéssel szankcionálhattak – bár kétségtelen, hogy a civilek tevékenysége sem volt kockázat nélküli, hiszen egyetemről vagy munkahelyről való elbocsátással is járhatott. A Bokor közösséggel kapcsolatba kerülő teológushallgatók és fiatal papok számára vonzó példa volt a civilek hiteles kereszténysége. Csiky Lajos a vele készült interjúban elmondta, hogy őt az 1974-ben Pilisszentlelken, Havasy Gyulánál tartott lelkigyakorlaton nemcsak Barcza Barna elmékedése, de az ott jelen lévő, nagyjából húsz civil komoly elkötelezettsége is lenyűgözte.⁴⁴ Horváth József még harmadéves teológushallgatóként került fel Győről a Központi Szemináriumba. Csiky Lajossal ő is részt vett a Barcza által tartott lelkigyakorlaton, ami rá is nagy hatással volt: megerősítette hivatásában, s abban, hogy a magyar egyház jövőjét a kisközösségek jelentik.⁴⁵

Az 1970-es években tehát több, a Központi Szemináriumban végzett „bulányista” papot szenteltek fel: Bohn István (1973), Csiky Lajos (1975), Gromon András (1976), Kispál György (1978) a székesfehérvári, Horváth József (1975) a győri egyházmegyében kezdte meg szolgálatát. Ezzel párhuzamosan indult el azon regnumos papok újabb generációjának a működése, amelynek tagjai az előző évtizedben több hullámban bebörtönözött, idősebb regnumos atyák neveljei voltak: Diószegi László (1970), Turcsik György (1971), Blanckenstein Miklós (1972), Kemenes Gábor (1973), Blanckenstein György (1974), Doskár Balázs (1975), akiknek szintén fontos szerepük lett a hazai ifjúsági pasztoráció megújításában. A két lelkeségi mozgalom fiatalabb képviselői még a szemináriumi évekből ismerték egymást, és ez a két irányzatnak a 80-as évek elején bekövetkezett, jórészt mesterséges szembeállításáig lehetővé tette a párbeszédet és adott esetben az együttműködést közöttük.

A BOKOR TEREI AZ INTÉZMÉNYES EGYHÁZBAN

A Bokor idősebb nemzedékének tagjai, Halász Endre, Bisztrai László, Barcza Barna, Szegedi László a váci, Havasy Gyula, Tarnai Imre az esztergomi, Dombi Ferenc pedig a székesfehérvári egyházmegyéhez tartozott – tevékenységük tehát elsősorban az ország középső területére koncentrált. A Bokorba való bekapcsolódásukkor Barcza és Szegedi kivételével már valamennyien plébánosok

⁴⁴ Interjú Csiky Lajossal, 2022. június 22.

⁴⁵ Merza (szerk.) 1997: 83.

voltak, s ha szemügyre vesszük szolgálati helyüket, akkor látható, hogy részben az agglomerációban, részben a fővárostól távolabbi, kisebb plébániákon működtek. Noha a Bulányival való kapcsolatuk és közösségszervező munkájuk miatt ugyanúgy tartaniuk kellett a diszpozícióktól, a nyolcvanas években pedig már a nyugdíjazástól, plébánosként mégis nagyobb önállósággal és szélesebb mozgástérrel rendelkeztek, mint a fiatalabb generációhoz tartozó káplánok. Éppen ezért plébániáik az 1970-es, 1980-as években rendszeresen otthont adtak a közösség lelkigyakorlatainak és egyéb rendezvényeinek. Havasy Gyula Pilisszentléleken, Mátraverebélyen, majd Nagysápon, Bisztrai László Ócsán, Halász Endre Pécelen, Tarnai Imre Nógrádmegyeren, Nagyorosziban, Dombi Ferenc Halásztelken, Alsószentivánon, Szegedi László Cserhátszentivánon, Sülysápon fogadta be a lelkigyakorlatra vagy egyéb közösségi eseményre – például a Pünkösdkor megtartott Bokor-ünnepre – érkezőket. Ugyanakkor voltak olyan plébánosok, akik nem tartoztak a Bokorhoz, mégis megnyitották plébániáikat a közösség lelkigyakorlatai előtt: ilyen volt a Fejér megyei Szár községben Marosy György Cézár ciszter szerzetes, Kesztlöcön Tarnóczy Ferenc vagy Vértesszőlősön Rédly Elemér, akit az 1961-es letartóztatási hullámot követően szintén börtönbüntetésre ítélték, mivel részt vett a Központi Szemináriumból 1959-ben eltávolított teológushallgatók „illegális” oktatásának megszervezésében. A soproni csoportok többször tartottak lelkigyakorlatot Répceszemerén, Bindes Ferenc plébániájának filiáléjában. A plébánost az ÁEH a győri egyházmegye „reakciós” papjai között tartotta számon, hiszen maga is rendszeresen foglalkozott fiatalokkal.⁴⁶ A Fejér megyei Söréden pedig Rombai Ferenc plébános adott otthont éveken keresztül a mozgássérült és fogyatékos gyerekek nyári táborának, amelynek szervezésében a Bokor közösség tagjai meghatározó szerepet vállaltak.

Esztergomi egyházmegyes papként szolgált az 1936-os születésű Kovács László is, aki, bár az idősebb nemzedékhez sorolható, csak az 1970-es évek elején ismerkedett meg Bulányival. Személye azért is fontos, mert az ő révén alakult meg a Bokor egyetlen komoly bázisa a fővárosban az intézményes egyház keretein belül. Kovács László Rezső téri káplánként hittanra tanította a Bokor közösség egyik tagjának, Benyhe Jánosné Bolarics Andreának a gyermekeit, rajta keresztül ismerkedett meg először Dombi Ferencsel. 1971-ben meghívta Dombit a plébániára egy háromnapos lelkigyakorlat megtartására, a következő évben pedig már Bulányit és a közösség egyik meghatározó civil tagját, Merza Józsefet kérte fel erre. Ennek következményeként azonban Kovács Lászlót elhelyezték a Tabánba. Innen 1974-ben a Thököly úti Rózsafüzér Királynéja plébániára (közismertebb nevén: a Domiba) került, ahol az 1981 őszen bekövetkezett felfüggesztéséig Sík Zoltán plébános mellett hatalmas közösségszervező munkát végzett a fiatalok körében. Féléves felfüggesztését követően, 1982-ben Kovácsot a meglehetősen periférikus elhelyezkedésű Komárom-Esztergom megyei Annavölgybe helyezték,

⁴⁶ Szabó 2017: 143, 207, 272, 786, 297, 389, 401, 414, 453, 515.

a róla szóló jelentések azonban arról számolnak be, hogy a hét jelentős részét így is a fővárosban töltötte korábbi csoportjaival.⁴⁷

A Belügyminisztérium az 1970-es, 1980-as évek fordulóján, vélhetően a lengyelországi események tanulságait levonva, különösen veszélyesnek tartotta az „egyházi reakció” és a „polgári ellenzék” (azaz a demokratikus ellenzék) esetleges kapcsolatfelvételét. Az 1982. március 16-án megtartott budapesti egyházpolitikai koordinációs értekezleten, melyen a BM és a budapesti rendőrkapitányság képviselője is részt vett, elhangzott: bár Bulányiék egyértelműen elzárkóznak ezektől a törekvésektől, Kovács László nyitottságot mutat egy találkozóra.⁴⁸ A találkozó létre is jött Kovács egyik közösségvezetőjének, Hegyi Györgyné Légrády Erzsébetnek a lakásán a demokratikus ellenzék képviselőivel.⁴⁹ A magyar-latin szakon végzett Hegyi György és Légrády Erzsébet évfolyamtársa volt Kőszeg Ferencnek, akivel baráti viszonyt is ápoltak, az asszony testvére, Légrády Péter pedig szoros kapcsolatban állt a Beszélő körével.⁵⁰ Visszaemlékezésében Kis János a Hegyiék lakásán lezajlott találkozót a lengyelországi szükségállapot bevezetése utáni hétre tette. Az 1981 decemberében lezajlott megbeszélésen a demokratikus ellenzék részéről ő és Konrád György vett részt, a Bokor részéről Bulányi és Kovács volt jelen. Kis így jellemezte a piarista szerzetes magatartását:

„Bulányi ragaszkodott hozzá, hogy a Bokornak semmi köze nem lehet a politikához, még pedig nem a jólismert taktikázásból: az ő szemében a politika egyet jelentett a hatalmi játszmákkal, és több évtizedes küzdelme a katolikus egyház függetlenségéért arról győzte meg, hogy ha az egyház hatalmi játszmákba keveredik, akkor elveszíti a lelkét.”⁵¹

Az 1970-es évek elején tehát Bulányi körül kialakult egy papokból álló közösség, amely főként az idősebb (1910–1930-as években született) nemzedékhez tartozott, de a Központi Szemináriumban néhányan már az 1950 körül született, fiatalabb generációt képviselték, és kispapként meghatározó élményük volt a Bulányi által kidolgozott teológiai szintézissel és annak gyakorlatával való találkozás. A Bokor-papok közül meg kell említeni még a váci egyházmegyes Podmaniczki Imrét, aki káplánként a 70-es évek végén Vácott, Gyombolay Mártonon és feleségén, Éván keresztül ismerkedett meg a közösséggel – 1981-től, a Vácra való elhelyezése után pedig évtizedekig a Gyombolay házaspárral együtt ugyanannak

⁴⁷ ÁBTL 3.1.2. M-41800 Harangi Pál. 1982. szeptember 9-i, 1982. december 16-i, 1983. február 17-i, 1983. április 14-i jelentések.

⁴⁸ Az egyházpolitikai koordinációs értekezleteket meghatározott időközönként tartották a megyékben és városokban az MSZMP, a tanács, a társadalmi szervezetek képviselői. Az egyházügyi titkár ekkor áttekintette a helyi egyházpolitikai helyzetet, s ezzel kapcsolatban a résztvevők javaslatokat is megfogalmaztak. MNL OL XIX-A-21-d-0032-1/a-1982. Ebben az összefüggésben említették még Iványi Gábor, Éliás József és Németh Géza lelkészek nevét.

⁴⁹ Kovács 2010: 15.

⁵⁰ Kozák 2004.

⁵¹ Kis 2021: 277.

a csoportnak volt a tagja.⁵² A piaristák közül Bulányi egykori debreceni tanítványa, Kállay Emil vett részt a mozgalomban (örökfogadalmát csak 1989-ben tehette le), s egy időre az Öreges I. csoport tagja lett. A szerzetes ugyanakkor a vele készült interjúban elmondta, hogy nem tudott azonosulni Bulányinak a katonaság megtagadásával kapcsolatos nézeteivel, s a hierarchiával való mind élesebb konfliktusa is aggodalommal töltötte el. A piaristák újabb nemzedékéből az 1949-es születésű Szegheő József és a vele egykorú Farkas István kapcsolódott be a Bokor közösségbe, Bulányi visszaemlékezése szerint 1973-ban.⁵³

A DUNÁNTÚLIAK

Feltűnő, hogy az 1970-es években jelentősebb számban jelentek meg „bulányista” papok a győri szemináriumban, illetve a győri és veszprémi egyházmegyében – így a már említett Horváth József mellett Butsy Lajos (1975), Horváth Imre (1975), Galla Gábor (1975), Vincze József (1980), Kocsi György (1980), Várnai László (1980), Gyűrű Ferenc (1981), Reichardt György (1982), Varga László (1982), Tóth Miklós (1984), Szabó Gyula (1985).⁵⁴ A győri szeminárium a 70-es évek közepén azzal hívta fel magára a figyelmet, hogy a Mindszenty József hercegprímás mariazelli temetésén elhangzott búcsúztató beszédet, melyet a Szabad Európa Rádió is sugárzott, négy kispap – Illés Albert, Sebestyén Ferenc pécsi, Somlai Péter veszprémi és Tájmel Antal győri egyházmegyes növendék – sokszorosította és terjesztette. A kispapokat azonnali hatállyal elbocsátották (Tájmel egy év elteltével visszavették), Brückner Ákos spirituálist pedig felmentették, és Tatabányára helyezték lelkésznek.⁵⁵ Az 1976. december 8-án, a kispapokkal folytatott megbeszélésen az ÁEH elnökhelyettese, Straub István is részt vett. Az erről készült beszámoló egyebek mellett a következőket tartalmazta: „A beszélgetés során vált nyílttá előttünk az is, hogy a győri teológián tanuló növendékek körében is vannak olyanok, akik nemcsak szinpatizánsok [sic!], hanem aktív részvevői is a többnyire a fiatal papok által szervezett »egyházi bázisközösségeknek«.”⁵⁶ A veszprémi egyházmegyes Várnai László a vele készült interjúban elmondta, hogy havi rendszerességgel szombatoként Győrzámolyban egy magánházban találkozott Kovács Tádéval, időnként Dombi Ferencsel, s a kispapok itt ismerkedtek meg a Bokor teológiájával. Várnai Bulányi Györggyel személyesen azonban csak a szentelésén találkozott, 1980-ban.⁵⁷

A Győr-Sopron megye egyházpolitikai helyzetéről szóló 1985-ös jelentés arról tanúskodik, hogy a győri szemináriumban kialakult helyzet az állam

⁵² Podmaniczki 2015.

⁵³ Bulányi é.n. [2005]: 204.

⁵⁴ A zárójelben szereplő évszám a szentelések időpontját jelenti.

⁵⁵ Szabó 2017: 61, 65, 368.

⁵⁶ Szabó 2017: 368.

⁵⁷ Interjú Várnai Lászlóval, 2023 május 11.

szempontjából továbbra is kezelhetetlen volt, az intézmény a Bokor papi utánpótlásának bázisa maradt. Ennek egyik következményeként ugyanebben az évben az egyik Bokor közösséghez tartozó kispap, Szabó Gyula szentelése csaknem meghiúsult. Szabó a vele készült interjúban azt mondta, hogy 1985–86-ban a győri szeminárium hallgatóinak körülbelül a fele járt kisközösségbe – az intézménynek ekkor összesen 25 hallgatója volt.⁵⁸ Bulányi a dunántúli papokból hívta életre a fiatal papok közösséget, amelyből a veszprémi egyházmegyések idővel kiváltak. A győri egyházmegyések alkotják a máig létező Papok II. közösséget, melynek vezetését a 90-es évek közepén a piarista szerzetes átadta Barcza Barnának, aki azonban 1999-ben elhunyt. A közösségbe néhány civil is meghívást kapott, így a soproni Bokor csoportok szervezője, Csizovszki Sándor vagy a katonáskodást megtagadó Besze Imre.

KONFLIKTUSOK A HIERARCHIÁVAL – A RETORZIÓK VARIÁCIÓI, AZ ELLENÁLLÁS FORMÁI

Az ifjúsági pasztorációval foglalkozó papok elleni egyházi fellépés 1976-ban, Lékai László esztergomi érsekké, majd bíborossá történő kinevezése után indult meg Magyarországon. A bázisközösségek ügye először az 1976. december 14–15-én megtartott püspökkari konferencián került napirendre.⁵⁹ Ezt megelőzően, 1976. szeptember 28-án Bai László, az Állami Egyházügyi Hivatal (ÁÉH) Katolikus Főosztályának főosztályvezetője készített egy hat pontból álló tervezetet (*Javaslat a Bulányi-féle ifjúság közti, ifjúsági szervezkedés felvetésére a püspöki kar vezetése előtt*). A javaslat a kérdést egyházfegyelmi ügyként akarta kezelni, s leszögezte: amennyiben biztosítékot kapnak arra, hogy a püspöki kar megbeszéli és elrendezi a problémát, akkor mindezt a katolikus egyház belügyének fogják tekinteni, az ÁEH pedig a hatékony fellépés érdekében információkat fog szolgáltatni

⁵⁸ Szabó 2017: 498.

⁵⁹ Az ülésről készült jegyzőkönyv a következőképpen rögzíti az elhangzottakat: „9. Bázis közösségek. Elnök előadja, hogy az esztergomi és budapesti szemináriumokból és egyes plébániákról szerzett információk alapján tudomására jutott olyan szervezkedés, amely a kisebb bázis közösségek címén, az Egyház szervezeti életével és liturgikus kereteivel szemben keresi a keresztény hitélet megújításának lehetőségeit. A kisebb csoportokban végzett hitoktatások, a bejelentés nélkül tartott lelkigyakorlatok papok és világiak részére, a rendkívüli körülmények között végzett szentmisék az egyházi és állami előírások mellőzését és nem egyszer magának a szolgálati pap-ságnak lejárataát eredményezik. Ezeknek a közösségeknek egyik szervezője és irányítója Bulányi György piarista atya, aki írásaiban és személyes kapcsolataiban elsősorban a fiatal papokat igyekszik megnyerni. A bázis közösségeknek más formái is vannak, de a legjelentősebb szervezés Bulányi György személyéhez fűződik. Ezekre a jelenségekre az állami hatóságok is felfigyeltek, és átadták azoknak a papoknak a névsorát, akik ilyen tevékenységben vettek részt. Lékai bíboros átadja az érdekelt megyéspüspököknek a kapott kimutatást. Lékai bíboros hangsúlyozza, hogy a jelenséggel kapcsolatban igen nagy körültekintéssel kell eljárni. Nem lenne helyes elfojtani ezeket a kezdeményezéseket, inkább arra kell törekedni, hogy ezeket a közösségeket visszavezessük az Egyház szervezeti és liturgikus közösségébe.” MNL OL XIX-A-21-a-K-13a-4/a/1976. A forrást Balogh Margit bocsátotta rendelkezésemre.

Lékainak. Ugyanakkor elvárták, hogy az ordináriusok és a papi békemozgalom vezetői megfelelő közhangulatot biztosítsanak Bulányiékkel kapcsolatban, s a katolikus sajtó is ilyen értelemben lépjen fel a földalatti egyház koncepciójával és Bulányi teológiájával szemben.⁶⁰ A püspökkari konferencia jegyzőkönyve – Endrey Mihály, Cserhádi József, Udvardy József megszólalásai – és az ügynökjelentések is arról tanúskodnak, hogy a püspökök ekkor még korántsem voltak egységesek Bulányi György tevékenységének megítélésében, a kizárólagos területiális pasztoráció alapján állva lehetségesnek, sőt kívánatosnak tartották a bázisközösségeknek az egyházközségi keretekbe való integrálását, ahogy egyébként erre a Regnum esetében voltak törekvések a 80-as évek elejétől.⁶¹ A piarista szerzetes elítélése tehát egy hosszabb, kívülről irányított folyamat eredménye volt, melynek következtében az 1982. június 8–9-én megtartott püspökkari konferencia egységesen úgy határozott, hogy a Hittani Kongráció döntéséig megvonja tőle a nyilvános misézés, igehirdetés, a szentségek, valamint a szentelmények kiszolgáltatásának jogát.⁶²

A 70-es, 80-as években a Bokor-papok száma 30–35 fő között mozgott. Közülük az évek során néhányan megnősültek (körülbelül 15%), a közösségnek azonban tagjai maradtak. A civil életet választó papokkal készült interjúkban is érzékelhető, hogy a magánéleti motiváció mellett döntésükben szerepet játszottak az őket ért folyamatos retorziók is. A következőkben a mozgalom papjait sújtó egyházfegyelmi intézkedéseket foglalom össze – hangsúlyozva, hogy a retorziók ekkor még nem kizárólag a Bokor-papokat érintették, hanem a Regnum papi közösség tagjait is.

1977 tavaszán a „bulányista” papok közül Kovács Tádé esztergomi káplánt váratlanul Érsekvadkertre helyezték – a Harangi Pál fedőnevű ügynök szerint köztudott volt, hogy ennek oka Kovács „különutas pasztorációs tevékenysége”, vagyis az volt, hogy kiscsoportos formában rendszeresen találkozott fiatalokkal egy magánházbán.⁶³ Rádásul még az előző év novemberében a Lékai jelenlétében

⁶⁰ MNL OL XIX-A-21-d-0033a-3/1976.

⁶¹ Ennek ellenére Fűzfa Imre, Budapest Főváros Tanácsa Végrehajtó Bizottsága Egyházügyi Hivatalának egyházügyi titkára a főváros 1986. évi egyházpolitikai helyzetéről készült jelentésében Bulányiék mellett a Regnumot nevezte meg a katolikus egyházon belüli reakció legfőbb bázisának. MNL OL XIX-A 21-d-0012-12/1987. Egy másik, 1986 márciusában készült jelentés szerint a Regnumot kétarcúság jellemzi: hangoztatják a hierarchia iránti hűségüket, de bírálják az államhatalommal együttműködő egyházi vezetést. A jelentés felróta azt is, hogy a Regnum nem ad betekintést az egyházi előjáróknak a közösségek életébe. A Regnum esetében a belüli szervek és az Állami Egyházügyi Hivatal azonban nem az egyházi vezetéssel való ellentét élezését tartotta célszerűnek, mint korábban Bulányiékkel kapcsolatban, hanem azt, ha a püspöki kar a regnumos kisközösségek tevékenységét megpróbálja az irányítása alá vonni. MNL OL-A-21-d-008-2/1986.

⁶² A Bulányi megítélésében korábban differenciált püspöki kart az 1981–82 folyamán kibontakozó nyílt konfrontáció az egység irányába vezette és mind inkább összekovácsolta – írta az Állami Egyházügyi Hivatal által készített, *A Bulányi-féle katolikus ellenzéki mozgalom egy éves tevékenységének tapasztalatai és értékelése* című dokumentum. MNL OL-A-21-d-0033a-4/b-1982. A folyamatról legújabbban Benyhe 2015: 297–301.

⁶³ ÁBTL 3.1.2. M-41800 Harangi Pál. 1977. április 25-i jelentés.

lezajlott esperesi gyűlésen bírálta a katolikus híveket, hogy gyermekeik továbbtanulása érdekében megalkuvó magatartásra kényszerülnek, s ez az egyház hozzájárulásával és belenyugvásával történik.⁶⁴ Lékai 1977 februárjában nem engedélyezte Havasy Gyulának, hogy továbbra is megszervezze az általa életre hívott, több mint másfél évtizedes pannonhalmi papi lelkigyakorlatot, mondván, hogy ott korábban Bulányi is előadott – Havasy szerint azonban a piarista szerzetes mindössze egyszer szólalt fel ezeken az alkalmakon. Ugyanennek az évnek az őszén Havasyt Pilisszentlélekről Mátraverebélyre, Csiky Lajost Bicskéről Móra helyezték, és szintén távoznia kellett Érsekvedkertről a Regnum papi közösséghez tartozó s az ifjúsági pasztorációban aktív szerepet vállaló Balás Bélának, akinek új szolgálati helyét Bajóton jelölték ki.⁶⁵

Lipien Mihályt a Bokorhoz tartozása miatt nem vették fel az esztergomi szemináriumba, ezért Szegedre jelentkezett, ahol az állam szemében renitens püspök, Udvardy József helyt adott kérésének.⁶⁶ 1980-ban a Központi Szemináriumban tanuló veszprémi egyházmegyes kispap, Kocsi György szentelése került veszélybe. Ő Varga Lászlóval (a jelenlegi kaposvári püspökkel), Tóth Gyulával, Kispál Györggyel együtt kapcsolatban állt a Bokorral, Kocsi lelkiatyja 1977 őszétől Bulányi volt. Paskai László veszprémi püspök azt szabta a szentelés feltételül, hogy Kocsi szakítsa meg a kapcsolatot lelkivezetőjével. Kispap társai azonban aláírásgyűjtésbe kezdtek mellette, s az ügynek nemzetközi visszhangja is lett, így Kocsi végül elkerülte a retorziót. Két évvel később, 1982 márciusában a Bokor közösséghez tartozó Máté-Tóth András negyedéves teológushallgatót, másodszori próbálkozásra ugyan, de eltávolították a szegedi szemináriumból. Az időzítés nem lehetett véletlen: Bulányi és a hierarchia viszonya mind feszültebbé vált, az 1982. március 9–10-én megtartott Püspökkari Konferencia pedig felszólította Bulányit, hogy vonja vissza tévesnek ítélt teológiai tanításait.⁶⁷

Az 1981-es esztendő kiemelt jelentőséggel bírt a Bokor mozgalomhoz tartozó papok és a hierarchia között kibontakozó konfliktussorozatban.⁶⁸ Ennek egyik kiindulópontja volt, hogy az 1980-as *Karácsonyi Ajándék* írásából készült kétkötetes válogatás eljutott Lékai Lászlóhoz. A bíboros két, név nélkül megjelent írást megküldött Gál Ferenc és Vanyó László teológusoknak. Gál és Vanyó a kinyilatkoztatásról szóló munkát, illetve az *Antiochiai Szent Ignác egyházképe* című tanulmányt abban a tudatban bírálta meg, hogy annak szerzője Bulányi, holott azokat két civil közösségi tag, Demeczky Jenő és Kovács Teréz írta. Mindkét teológus elmarasztaló bírálatokat készített. Ezt követően a szerzők feltárták kilétüket, hiszen tudták, hogy a kritikát – különösen a Gálét – Bulányi személyének címezték. Ennek

⁶⁴ ÁBTL 3.1.2. M-41800 Harangi Pál. 1977. február 25-i jelentés.

⁶⁵ ÁBTL 3.1.2. M-41800 Harangi Pál. 1977. szeptember 2-i jelentés.

⁶⁶ Interjú Lipien Mihállyal, 2023. február 17.

⁶⁷ Benyhe 2017: 300.

⁶⁸ Ennek összefoglalása az Állami Egyházügyi Hivatal szempontjából: *A Bulányi-féle katolikus ellenzéki mozgalom egy éves tevékenységének tapasztalatai és értékelése*. MNL OL-A-21-d-0033a -4/b-1982.

ellenére Lékai 1980 szeptemberében felkérte Csepregi Ignác érseki helytartót, hogy hallgassa meg Bulányit, azonosul-e a két írásban foglalt állításokkal. Ilyen körülmények között Bulányi nem volt hajlandó véleményt mondani a dolgozatról. Ennek folytatásaként, az 1981. május 24-én megtartott nagymarosi ifjúsági találkozó előtt Lékai egy nyilatkozat aláírását követelte meg a koncelebrálóktól. Ez elsősorban a Kovács Teréz dolgozatában az ősegyházban működő papszentelési gyakorlatról írottaktól határolódott volna el, a szervezők azonban egy másik szövegtervezetet dolgoztak ki.⁶⁹ A regnumos atyák pedig kijelentették, nem írják alá az eredeti nyilatkozatot, inkább lemondanak Lékai részvételéről, vagy lefűjják a találkozót.⁷⁰ A bíboros végül elállt a feltételtől, és a találkozó botrány nélkül lezajlott. A Bokor és a Regnum szembefordítása ekkor még kudarcot vallott, de a bulányista papok elleni retorziók tovább folytatódtak.⁷¹

1981-ben nagy figyelmet keltett Kovács László és Gromon András káplánok felfüggesztése, mindkettőjük ügye összefüggött az erőszakmentesség kérdésével, annak egyházi értelmezésével.⁷² A budapesti Rózsafüzér Királynéja plébánia káplánja meghívott előadója volt az 1981 augusztusában, Hajóson rendezett katolikus ifjúsági búcsúnak. A rendezvényt a Bokor közösség civil tagja, Mlecsenkov Angel szervezte. A hajósi plébános, Tóth Imre levélben értesítette Kovácsot, hogy az ÁEH megtiltotta szereplését a búcsún, ő azonban nem kapta meg időben a levelet, csak a helyszínen értesült a fejleményekről. Kovács letiltása nem volt példa nélküli: nem sokkal korábban ugyanígy járt Kocsi György Siófokon, a regnumos Balás Béla pedig Máriagyűdön. A Hajóson megtartott előzetes megbeszélésen a résztvevők végül abban maradtak, hogy Kovács nem előadóként, hanem hozzájárulóként kap majd lehetőséget. A nyitóelőadás után megszólaló Kovács a következőképpen kezdte mondandóját:

„Hányingerem van. Nem a beszédtről, mert az jó volt, hanem ami a beszéd mögött van. Ti vagytok a jövő. Mi felnőttek megalkuvón, képmutatóan élünk. Hogy ti ezt ne tegyétek, elmondom nektek, ami a kulisszák mögött van. Fél évvel ezelőtt meghívtam, hogy én itt és most beszéljek. Két nappal ezelőtt az állami hatóságoktól a püspöki hivatalba egy szigorú parancs érkezett, hogy én itt ma nem beszélhetek. Az üggyel kapcsolatban úgy érzem, hogy tiltakoznom kell. Két okból. Az egyik az,

⁶⁹ A kezdetben Kismaroson, majd Nagymaroson megrendezésre kerülő ifjúsági találkozó létrejöttében, szervezésében fontos szerepe volt többek között Bajcsy Lajosnak, Balás Bélának, Blanckenstein Miklósnak, Diószegi Lászlónak, Kemenes Gábornak, Major Sándornak, Opalény Mihálynak, Tomka Ferencnek, Turcsik Györgynek. A nyilatkozat aláírásáról a budapesti helynökségen Major Sándor és Balás Béla tárgyalt Lékaival. Ezt követően Blanckenstein Miklósnál volt egy megbeszélés. Kamarás 1989: 60–61.

⁷⁰ Ezt megelőzően 1980 őszén Lékai László bíboros több külföldi sajtóorgánumnak is azt nyilatkozta, hogy Magyarországon vannak „jó” és „rossz” kisközösségek, ami nyilvánvaló szembeállítás volt a Bokornak és a Regnumnak. Benyhe 2015: 299–300, 316–319.

⁷¹ A történésekről a dokumentumokat közli: KarAj 1981/9.

⁷² A két felfüggesztéshez kapcsolódó dokumentumokat közli: KarAj 1981/9. Az ügyről a Beszélő is beszámolt: Haraszti 1982.

hogy amikor a magyar állam és magyar egyház különvált, akkor – úgy érzem – ez a belügyekbe való teljesen jogtalan beavatkozás. Megvan a jogosítványom, állami részről is, egyházi részről is. Nem értem, miért nem beszélhetek én most itt.”⁷³

Bevezetesként az elmondottak után megszavaztatta a hallgatóságot, s a jelenlévők támogatták, hogy elmondja eredetileg tervezett beszédét, amely a keresztyén tanúságtételről szólt. Kovács beszéde alapvetően a Bokor által képviselt eszmények köre szerveződött: „adni”, „szolgálni”, „nem ütni”, „szeretni”.

Kovács már abban a tudatban ment el Hajósra, hogy Lékai el fogja helyezni a Domiból, miután ezt a bíboros augusztus 9-én közölte a káplánnal. Ennek közvetlen előzménye a Kassai téren Pünkösöd éjjel megtartott ifjúsági szentségimádás és a Domiban rendezett Bokorpünkösöd volt, ahol Bulányi is koncelebrált. A hajósi beszédről értesülve Lékai úgy döntött, felfüggeszti a káplánt, és erről tájékoztatta a Thököly úti plébánia képviselőtestületét, amely szeptember 3-án felkereste a bíborost azért, hogy álljon el Kovács elmozdításától. Kovács szeptember 6-án, éppen pappá szentelésének 22. évfordulóján tartotta utolsó szentmiséjét a Domiban. A bíboros dr. Gimits József officialist bízta meg a Hajóson történetek kivizsgálásával, s a szeptember 9-én kelt ítéletben Lékai fél évre felfüggesztette a káplánt, tartózkodási helyéül pedig Márianosztrát jelölte ki. Levelében többek között az egyház tanításának helytelen értelmezését, a liturgikus eseményeknek a megengedett kereteken túli változtatását róta fel, majd így folytatta:

„Az Egyház hierarchikus felépítése, a Pápa tévedhetetlensége, a püspöki székek betöltésének módja voltak azok a témák, melyek kifejtését helytelen érveléssel tette kétségesse. Szükségesnek tartom annak kiemelését is, hogy a nyilvánosság előtt a fennálló államrend kötelező katonai szolgálatra vonatkozó intézkedését is kritika tárgyává tette és erre vonatkozó véleménye úgy értelmezhető, hogy a katonai szolgálat mindenkinek saját lelkiismeretére van bízva.”⁷⁴

Gromon András pomázi káplán felfüggesztésére jó egy hónap elteltével került sor, mégpedig az október 11-i szentmisén elhangzott prédikációja miatt, melynek közvetlen kiváltója az Új Emberben megjelent, *A közösség hasznos építői akarunk lenni* című írás volt. A Katolikus Papi Békemozgalom törekvéseit összefoglaló cikk egyrészt hosszasan hivatkozott Lékainak a szeptember 6-án, az esztergomi bazilika felszentelésének 125. évfordulóján elmondott ünnepi beszédére, másrészt azzal összhangban erős kritikát fogalmazott meg Bulányi mozgalmával kapcsolatban, mindenekelőtt a katonai szolgálat megtagadása, az egyházi struktúra alapvető átalakítása és a hierarchiával való szembehelyezkedése miatt. Gromon egyrészt kifogásolta, hogy a bíboros nem ismerte el a katolikusoknak a II. Vatikáni Zsinat *Gaudium et spes* kezdetű lelkipásztori konstitúciójában is

⁷³ KarAj 1981/9: 28–29.

⁷⁴ KarAj 1981/9: 53.

méltánylandónak tartott jogát arra, hogy lelkiismereti okokból megtagadják a katonai szolgálatot, másrészt visszautasította a bázisközösségekkel, különösen a Bokor mozgalommal kapcsolatban megfogalmazott bírálatot:

„Bulányi György nyugdíjas piarista szerzetes tanár. Nyolc éve ismerem, személyes jó barátom, ismerem jól a tanítását is, és nyugodt szívvel mondhatom, hogy semmiben nem ellenkezik Jézus tanításával, amellet az ország egyik legjobb papja, aki az életével igazolja a szavait, és a hitéért, meggyőződéséért 9 évi börtönt szenvedett. Mozgalma ugyanúgy nem szekta, mint a karizmatikus mozgalom vagy a Regnum Marianum, ezek mind a keresztyén élet megújítását, elmélyítését akarják, azt, hogy az Egyház éljen és egyre jobban valósítsa meg Jézus tanítását.”⁷⁵

Gromont Kisberk Imre székesfehérvári püspök október 14-én „óvintézkedésül” fél évre felfüggesztette. A két káplán Rómához fellebbezett, a történetek miatt a közösség számos tagja egyesével vagy csoportosan tiltakozó levelet írt a bíborosnak, és ugyanígy tiltakozott a Domi közössége is. A tiltakozók között volt Barcza Barna káplán is. Szeptember 21-én írt levele miatt fél év múlva eljárás indult ellene, és szentszéki bíróság elé állították a bíboros gyalázása miatt, 51 éves korában pedig nyugdíjazták.⁷⁶ Gromont és Kovácsot a féléves felfüggesztés után Csabdiba, illetve Annavölgybe helyezték plébánosnak.

Még 1981-ben további áthelyezésekkel igyekeztek gyengíteni a Bokor egyházon belüli pozícióit. A 70-es években a mozgalomnak két jelentős vidéki bázisa alakult ki, Székesfehérvárott, majd Sopronban. A székesfehérvári bazilikában Molnár Alajos káplán támogatásával Simonyi Gyula matematikus hozott létre ifjúsági hittan csoportokat, Molnárt azonban 1981-ben elhelyezték, utóda, Kertész Péter pedig mindent elkövetett, hogy a csoportokat kiszorítsa a templomból. Sopronban 1976-tól a már említett Horváth József szervezett ifjúsági hittant a „Szürkéknél”, azaz az Isteni Megváltóról Nevezett Nővérek Szeplőtelen Fogantatás diplomájában. Két év elteltével azonban Horváthnak a Győr-Sopron megyei Iván községbe, onnan pedig Tatabánya-Bánhidára kellett távoznia. Utóda, Székely László ugyancsak pártolta a közösségek szervezésére irányuló törekvéseket, a szervezőmunkában ekkor már Simonyi Gyula öccsének, Simonyi Béla erdőmérnök-hallgatónak volt meghatározó szerepe. 1981-ben azonban Székelyt is áthelyezték, mégpedig Rétalapra,⁷⁷ s őt a már említett Tájmel Antal követte, aki nem volt hajlandó együttműködni a Bokorral. Végül a közösségek egy időre a soproni domonkos templomban találtak otthonra Varga János templomigazgató jóvoltából, civil vezetőjük Simonyi Béla távozása után Csizovszki Sándor lett.⁷⁸

Horváth Antal egyházügyi titkár 1985. januári jelentése szerint a megyében két jelentős bázisa volt „a Bulányi-féle szakadár mozgalomnak”: Sopron és

⁷⁵ KarAj 1981/9: 69.

⁷⁶ Havasy 1990: 238.

⁷⁷ Szabó 2017: 87.

⁷⁸ Szabó 2017: 90.

Győr. Ekkoriban azonban a titkár már egyértelműen Győrt gondolta a veszélyesebbnek. A Galla Gábor káplán által a Szent Imre plébánián vezetett csoportokat ugyanis szervezettebbnek tartotta, s úgy látta, közvetlen kapcsolatban állnak a Bokor országos vezetésével, emellett igyekeznek elfogadtatni magukat az egyházi előjárókkal is.⁷⁹ Nem véletlen, hogy Galla Gábort még 1985-ben át-helyezték Tatára. 1986 őszén pedig, szintén állami nyomásra, a Bokor közösséget támogató Varga János templomigazgatót is eltávolították Sopronból, új szolgálati helye Tatabánya-Alsógalla lett.⁸⁰ Varga utóda, Mészáros László az év novemberében kitiltotta az ifjúsági hittant a domonkos templomból. Mivel a fiatalok által szervezett programok addig szerves részét képezték a templom életének, az érintettek elhatározták, hogy a november 30-i nagymisén egy másfél oldalas szórólapon tájékoztatják a híveket a történekről.⁸¹ A tiltakozás azonban hiábavalónak bizonyult: a Bokorhoz tartozó közösségek kiszorultak a soproni plébániákról, s az ott zajló ifjúsági hittan megszervezésében sem tudtak részt venni. Mozgásterük jelentősen beszűkült, lelkigyakorlataikat a 80-as évek végén, a 90-es évek elején főként az akkor már plébánossá előlépő Galla Gábor böi, illetve Vincze József pázmándfalui plébániáján tartották.⁸²

Molnár Alajos, Székely László és Varga János esete is azt bizonyítja, hogy nemcsak a Bokor közösség papjait, de a közösség tevékenységét támogató, azt befogadó papokat is retorziók érték – állami nyomásra – az egyházi előjárók részéről.

A Bokor-papok elleni fellépések a nyolcvanas években tovább folytatódtak. A váci egyházmegyében Halász Endre péceli plébánost, aki 1951-től volt a szolgálati helyén, 1983-ban nyugdíjazták, mivel a figyelmeztetések ellenére is immár több alkalommal otthont adott az ún. Bokor-ünnepnek. Ugyanebben az évben Bisztrai Lászlót Ócsáról Ladánybenébe helyezték, a plébánosnak 11 év után kellett elhagynia a települést. Az esztergomi egyházmegyében pedig Tarnai Imrét, Havasy Gyulát és Kovács Lászlót akarták elmozdítani, ők azonban nem fogadták el a diszpozíciót, s Rómához fellebbeztek.⁸³ 1983 nyarán Pataky Kornél püspök a győri egyházmegye öt papjával és két teológushallgatójával aláíratott egy ún. engedelmességi nyilatkozatot. Az esetről készült napi operatív jelentés szerint az érintettek ellenvetés nélkül aláírták a dokumentumot,⁸⁴ az egyik volt szeminarista, Szabó Gyula azonban a vele készült interjúban azt mondta, a nyilatkozat zárómondatát („mindenkori megypüspökömnek engedelmeskedem”) csak

⁷⁹ Szabó 2017: 481.

⁸⁰ Szabó 2017: 102.

⁸¹ ÁBTL I. 2.7.1. NOIJ – Győr-Sopron – 48/3/1986. XII. 4.

⁸² Interjú Csizovszki Sándorral és Szabó Erzsébettel, 2023. március 11; Simonyi 2023.

⁸³ A Harangi Pál fedőnevű ügynök szerint Erdő Péter teológus, aki jegyzőként vett részt a Bulányi nézeteit vizsgáló bizottságban, úgy gondolta, a Bulányi-problémát a kihalás oldja meg, vagyis, hogy idővel elfognak a közösséghez tartozó papok. Erdős Máttyás, az Esztergomi Főszékes-egyházi Könyvtár igazgatója a három plébános nyugdíjazását javasolta, mivel ezt Nyugaton sem kifogásolhatják, és a bíborost sem kritizálnák. ÁBTL 3.1.2. M-41800 Harangi Pál. 1985. június 28-i jelentés.

⁸⁴ ÁBTL I. 2.7.1. NOIJ – Győr-Sopron – 56 – 133/7/1983. VII. 6.

a „saját lelkiismeretem szavát követve” betoldással fogadták el. Az 1985-ben felszentelt Szabó Gyulát Szanyba helyezték. Plébánosa, Erdős Mihály rossz szemmel nézte, hogy a káplán nyári szabadsága alatt fiatalokból és felnőttekből álló kiscsoportokat szervezett. Erdős nem támogatta azt sem, hogy káplánja a csütörtöki napokat kérte szabadnapnak, mert papi közösségének ekkor voltak a találkozói.⁸⁵ Szabót Szanyból rövidesen Tatabánya-Alsógallára helyezték, az újabb, Kisbérre szóló diszpozíciót azonban nem fogadta el, miután egy éven belül már a harmadik új helyet jelölték ki számára azért, hogy közösségszervező munkáját megakadályozzák. Áthelyezésének közvetlen előzménye az volt, hogy az év nyarán meghívta a plébániára Bulányit lelkigyakorlatot tartani. Az ügy három hónapig húzódott, végül Pataky Kornél püspök visszavonta a diszpozíciót, miután a hívek tiltakoztak, és az ügyből a Szabad Európa Rádióban is hír lett.⁸⁶

Várnai László a vele készült interjúban elmondta, hogy a veszprémi egyházmegyében a renitens papokat Szendi József püspök igyekezett a Veszprémtől minél távolabb lévő, kisebb településekre helyezni. Általában az volt a szokás, hogy a Tabra helyezett káplánok egy év elteltével, alapos felkészítés után a püspöki székhelyen folytatták pályájukat. Várnai 3 évet töltött el Tabon, de csak Mosdósra nyert először adminisztrátori, majd 1988-tól plébánosi kinevezést. Ő azonban ezt a lehetőséget is örömmel fogadta, hiszen így lényegesen önállóbban tevékenykedhetett.⁸⁷

További konfliktusok forrása, s az ellenállás újabb formája volt a katonakönyv visszaküldése, és az állameskü letételének megtagadása. 1986 januárjában Lipien Mihály káplán tagadta meg az eskütételt, majd a káplánból plébánossá előlépő Galla Gábor, Kocsi György és Vincze József járt el hasonlóan.⁸⁸ Lipien Mihályt püspöke, Udvardy József felfüggesztette, a többiek helyükön maradhattak.⁸⁹ Esetük is bizonyítja, hogy e tekintetben a püspökök ekkor már nem egyformán szankcionálták engedetlen papjaikat. Fellépésüket befolyásolhatta az is, hogy a társadalom e kevéssé látható szerveződéseinek konfliktusai és ellenállási törekvései egyre inkább érzékelhetővé váltak a 80-as években a hazai második nyilvánosságban és a külföldi sajtóban.

A rendszerváltáskor egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy a Bokor mozgalomban nem születnek új papi hivatások, az utolsó Bokor-pap felszentelésére 1985-ben került sor. A közösséghez tartozó papok számának csökkenésével Bulányi fontosnak tartotta akár nős civilek felszentelését is. A közösség több tagjával is beszélt ez ügyben, de csak néhány vállalkozót talált. A titkos papszenteléseket a csehszlovák földalatti egyház egyik püspöke, Fridolín Zahradník (1935–2015) végezte, aki az első házaspap volt Csehszlovákiában (öt Bedřich Provazník

⁸⁵ Szabó 2017: 98–99.

⁸⁶ Szabó 2017: 102, 498.

⁸⁷ Interjú Várnai Lászlóval 2023 május 11.

⁸⁸ A Vinczével kapcsolatos jelentés: ÁBTL I. 2.7.1. NOIJ – Győr-Sopron – 48/1/1986. XII. 4.

⁸⁹ Havasy 1990: 156; Szabó 2017: 102.

szentelte még 1970-ben).⁹⁰ Az érintettek – egy kivétellel – a velük készült interjú során sem a szentelés helyszínéről, sem az időpontjáról nem árultak el részleteket nekem. Bulányi egy 2010 elején, két – a Hang közösséghez tartozó – fiatal által rögzített beszélgetésben három embert nevezett meg (közülük egy a Bokor, kettő a Hang közösség tagja volt), akiket Brünnben a rendszerváltás után szenteltek fel. Az ily módon szintén pappá szentelt Bokor-tag, Mészáros Imre által rendelkezésemre bocsátott dokumentumok szerint az ő diakónussá szentelésére Pozsonyban, pappá szentelésére pedig Zahradník szülővárosában, Rychnov nad Kněžnou-ban került sor 1994-ben. Elmondása szerint feltétel volt, hogy a házastársak igent mondjanak férjük szentelésére, továbbá vállalniuk kellett, hogy őket is diakónussá szentelik.⁹¹ 1994 őszén megalakult a Vikáriusi Tanács, melynek a felszentelt diakónusok, presbiterek és maga a vikárius (azaz Bulányi György) voltak a tagjai. Üléseikről jegyzőkönyvet vezettek, s ebből kiderül, hogy a felszentelt házaspárok közül volt, aki heti, illetve havi rendszerességgel misézett a közösségeinek. Felszentelésük azonban alapvetően nem változtatta meg a Bokor életét, egyházi jogi státuszuk pedig máig rendezetlen maradt.

* * *

A Bokor közösség papjainak egy része a 60-as évek végén már érett fejjel találkozott Bulányi tanításával, más részük a hivatásválasztás után, kispapként ismerkedett meg a Bokor szellemiséggel, s voltak olyanok, akik a 70-es években már ebben a közegetben szocializálódtak. A legidősebb Bokor-pap 1915-ben, a legfiatalabb 1960-ban született. Az idősebb generáció esetében a közösséghez való csatlakozásban meghatározó volt a régebbi személyes kapcsolatok feléledése s az ezeken keresztül kiépülő kapcsolati háló. A fiatalabb nemzedék elköteleződésében már fontos szerep jutott a teológustársaknak, egy-egy revelatív lelkiprákornak, a közösségi élményeknek, s nem utolsósorban a Bokor idősebb papi generációjának, melyet, mint ahogy Lipien Mihály a vele készült interjújában fogalmazott, „a színes sokféleség” jellemezte.⁹² Bulányi ugyanakkor egy olyan utat is megmutatott követőinek, amely immár nem függött az állami nyomás alatt álló hierarchiától, hiszen az általa felvázolt egyházképben a hangsúlyt a hagyományos papi szerepfelfogásról és identitásról az egyetemes papságra, a tanítványi szerepre helyezte – lehetőséget adva a civileknek is a hiteles és nagykorú keresztény életre. Másfelől koncepciójával illeszkedett abba a diskurzusba, amely a 70-es években folyt világszerte a jövő egyházáról, mely egyházat Bangó Jenő szociológus így jellemezte: „Hiszed Krisztust – és a lelkiismereted, a csoporthoz-tartozásod, állapotod, korod, természeted fogja meghatározni, milyen formában fejezed ki ezt

⁹⁰ Fiala–Hanuš 2004: 99–102.

⁹¹ Interjú Mészáros Imrével, 2023. május 13.

⁹² Interjú Lipien Mihállyal, 2023. február 17. Hivatásválasztására például Galla Gábor első miséje volt igen nagy hatással. Horváth Józsefnek pedig fontos szerepe volt Vincze József és Szabó Gyula Bokor iránti elköteleződésében, és papi pályára lépésében. Vincze egy faluból származott Horváthtal, Szabó pedig a hittanosa volt Sopronban.

a hitet. A jövő egyháza a communio, a közösség egyháza lesz – kifelé nyitott, Krisztusról tanúskodó, előjogokat nem revindikáló, felnőtt, öntudatos keresztények gyülekezete.”⁹³

FORRÁSOK

- Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL)
 2.7.1. Napi operatív információs jelentések (NOIJ)
 3.1.2. Munka dossziék (M-dossziék)
 3.1.5. Operatív dossziék (O-dossziék)
 3.1.9. Vizsgálati dossziék (V-dossziék)
- Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL)
 XIX-A-21-a Állami Egyházügyi Hivatal. Elnöki iratok, 1951–1989.
 XIX-A-21-d Állami Egyházügyi Hivatal. Vizsgálóiratok, 1957–1989.
- Bulányi György 1988: *Emlékiratok helyett*. [Budapest.]
- Bulányi György 2012: *Beszélgetés Bulányi Györggyel I.* - YouTube az interjút 2012. szeptember 18-án készítette Faragó Ferenc. Utolsó letöltés: 2023. augusztus 15.
- Bulányi György 2000–2003: Napló I. 32. Tavaszváró napló. 2003. február 7. https://mek.oszk.hu/15410_1.pdf (oszk.hu) – utolsó letöltés: 2023. június 20.
- Bulányi György é. n. [2005]: Önéletírás 3. https://www.academia.edu/23198061/Bul%C3%A1nyi_Gy_%C3%96n%C3%A9let%C3%ADr%C3%A1s_3_Vagy_bolondok_vagyunk_ – utolsó letöltés 2022. szeptember 17.
- KarAj *Karácsonyi Ajándék*, 1981
- Schanda Beáta 1999: Beszélgetés Drégely várának tövében. *Érted Vagyok* (10.) 2. 21–22.
- Szabó Gyula 2017: *Állami Egyházügyi Hivatal Győr-Sopron megyei jegyzőkönyvei 1961–1989*. Budapest.
- Szegedi László 1995: A legkonzervatívabb barát. Interjú Szegedi László plébánossal. Az interjút készítette Frehr Ágnes. *Igen* (7.) 17–18. 29–30.
- Interjú Csiky Lajossal 2022. június 22-én, készítette Völgyesi Orsolya. (Az interjú a szerző tulajdonában.)
- Interjú Csizovszki Sándorral és Szabó Erzsébettel 2023. március 11-én, készítette Völgyesi Orsolya. (Az interjú a szerző tulajdonában.)
- Interjú Debreczeni Zsuzsával 2022. április 1-jén, készítette Völgyesi Orsolya. (Az interjú a szerző tulajdonában.)
- Interjú Demeczky Jenővel 2022. április 21-én, készítette Völgyesi Orsolya. (Az interjú a szerző tulajdonában.)
- Interjú Gromon Andrással 2022. április 7-én, készítette Völgyesi Orsolya. (Az interjú a szerző tulajdonában.)

⁹³ Bangó 1972: 46–47.

- Interjú Kállay Emillel 2015 januárjában és februárjában, készítette Völgyesi Orsolya. (Az interjú a szerző tulajdonában.)
- Interjú Király Ignáczal 2022. június 9-én, készítette Völgyesi Orsolya. (Az interjú a szerző tulajdonában.)
- Interjú Lipien Mihállyal, 2023. február 17-én, készítette Völgyesi Orsolya. (Az interjú a szerző tulajdonában.)
- Interjú Mészáros Imrével 2023. május 13-án, készítette Völgyesi Orsolya (Az interjú a szerző tulajdonában.)
- Simonyi Béla 2023: *Fél évszázados Bokor-viszonyom nem szimpla emlékei*. Kézirat. (A szerző tulajdonában.)
- Interjú Szabó Gyulával 2022. május 25-én, készítette Völgyesi Orsolya. (Az interjú a szerző tulajdonában.)
- Interjú Várnai Lászlóval 2023. május 11-én, készítette Völgyesi Orsolya. (Az interjú a szerző tulajdonában.)

HIVATKOZOTT IRODALOM

- Bangó Jenő 1972: Város, egyház, papság. *Szolgalat* 14. 40–47.
- Bertalan Péter 2010: Ellenálló szeminaristák. In: Bánkuti Gábor – Gyarmati György (szerk.): *Csapdában. Tanulmányok a katolikus egyház történetéből, 1945–1989*. Budapest, 113–127.
- Benyhe Bernát 2015: Bokor – állam – egyház. A Bulányi György-féle Bokor közösség, a kommunista pártállam és a magyar katolikus hierarchia. In: Török József – Tusor Péter – Tóth Krisztina (szerk.): *Katolicizmus Magyarországon a II. Vatikáni Zsinat korában. Tanulmányok és inventárium*. Budapest, (Collectanea Studiorum et Textuum. Classis II, Tom. I.) 257–325.
- Bulányi György 1993: *Nagypénteki levél*. Budapest.
- Bulányi György 1996: Búcsú Gyuszi bácsitól. *Érted Vagyok* (7.) 5. 22–23.
- Dobszay János [1991]: *Így – vagy sehogy! Fejezetek a Regnum Marianum életéből*. Budapest.
- Fiala, Petr – Hanuš, Jiří 2004: *Die Verborgene Kirche. Felix M. Davidek und die Gemeinschaft Koinótés*. Padernborn – München – Wien – Zürich.
- Horváth Gergely Krisztián 2018: *Szovjetizálás és ellenállás a Veszprémi Egyházmegyében. Dr. Kögl Lénárd pályája az 1940-es-1960-as években*. (Magyar Történelmi Emlékek – Értekezések.) Budapest.
- Havasy Gyula 1990: *A magyar katolikusok szenvedései 1944–1989. Havasy Gyula dokumentumgyűjteménye*. Budapest.
- Haraszti Miklós 1982: Nem ütni és nem visszaütni. *Beszélő* 2. 15–24.
- Horváth Zsuzsa 1987: Az egyház kovásza. A bázisközösségi mozgalmak Magyarországon. *Egyházforum* (2.) 2. 109–115.
- Kamarás István 1989: *Lelkierömlő Nagymaroson. (religiográfia.)* Budapest.
- Kis János 2021: *Szabadságra ítélve. Életrajzi beszélgetések Meszerics Tamással és Mink Andrással*. (Kis János válogatott művei.) Budapest.

- Klimó, Árpád von 2007: A katolikus önértelmezés új irányjai az 1960-as években Olaszországban és Magyarországon. Don Lorenzo Milani és Bulányi György példája. *Századvég* (12.) 44. 131–163.
- Kovács László 2010: „Régi dicsőségünk...” Emlékezés a „Baracskások” tíz évére. *Érted Vagyok* (21.) 1. 13–16.
- Kozák Gyula 2004: Végső búcsú Légrády Pétertől. *Beszélő* III. folyam (9.) 1. 57–65.
- Máté-Tóth András 1996: *Bulányi und die Bokor-Bewegung: eine pastoraltheologische Würdigung*. Wien.
- Máté-Tóth András 2012: Bulányi provokatív öröksége. *Egyház és Társadalom*. 2012. május 25. <https://www.egyhazestarsadalom.hu/2012/05/25/bulanyi-provokativ-oroksege/> – utolsó letöltés: 2022. szeptember 16.
- Merza József (szerk.) 1997: *Életképek. Harminchárom riport és beszámoló a Bokor közösség családjairól, csoportjairól*. Budapest.
- Mezey András 2013: *Katolikus kisközösségek és bázisközösségek Csongrád megyében 1945 és 1980 közt a pártállam és a hivatalos egyház vonatkoztatás keretében*. (PhD-disszertáció.) Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Piliscsaba – Budapest.
- Podmaniczki Imre 2015: Podmaniczky Imre búcsúzó szavai id. Gyombolai Márton temetésén Gyombolai_Marton.pdf (bokorportal.hu) – utolsó letöltés: 2023. augusztus 25.
- Schanda Beáta 1998: A „Bokor”-ról. *Vigilia* (63.) 7. 552–554.
- Szakolczay Lajos [1989]: *Páter Bulányi*. Budapest.
- Székely Tibor 2011: *Pillanatképek 1957–1961. „Kisaplázadás” A római katolikus püspöki kar és a központi szeminárium kispapjai naplója a forradalom bukásától a kispaplázadás felszámolásáig*. Kézirat. „Kisaplázadás” (oszk.hu/09500/09579/09579.pdf) – utolsó letöltés 2023. augusztus. 5.
- Wirthné Diera Bernadett 2015: *Katolikus hitoktatás és elitképzés a Kádár-korszakban. Az 1961-es „Fekete Hollók” fedőnevű ügy elemzése*. (PhD-disszertáció.) Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest.